

Door Henk Jongsma

Beeldspraak

Inleiding

Vinnie Ko kwam uit Zuid-Korea naar Nederland, om hier te studeren. Hij kwam terecht in een studentenhuis in Groningen. Om mee te kunnen doen, ging hij meteen op Nederlandse les. En hij ging het Nederlands meteen zo veel mogelijk gebruiken. Dat leidde vaak tot misverstanden, onbegrip en lachwekkende situaties. Want wat is onze taal toch onlogisch.

Een voorbeeld. De docente legt uit dat hij niet moet zeggen dat zijn fiets achter het gebouw *is*, maar dat die fiets daar *staat*. Ja, zo zeggen we dat. Als hij weer in het studentenhuis is, wordt er als toetje aardbeienyoghurt gegeten. Een medestudent zegt: 'Dit is goeie shit, man. Er zitten veel aardbeien in.' Vinnie brengt in praktijk wat hij net heeft geleerd: 'Nee, Ricardo. Dat is fout. Er staan veel aardbeien in de yoghurt,' zegt hij trots. Er ontstaat bijna ruzie. Bij de eerstvolgende les vraagt hij de docente wat juist is, en die zegt dat het inderdaad zitten moet zijn. Waarom? 'Vinnie, aardbeien zijn geen fietsen,' zegt de docente. 'Aardbeien hebben geen billen en er zijn geen stoelen in de yoghurt. Hoe kunnen aardbeien daar dan zitten?' is de logische vraag van Vinnie. Ja, en wat moet je daar nou op antwoorden? Dat je niet alles letterlijk moet nemen? Nee, soms niet, maar vaak ook wel. Best lastig als je niet met het Nederlands opgroeit. Nog een voorbeeld. Vinnie wordt lid van een leesclub.

Vlak voor mijn eerste bijeenkomst krijg ik een groepsmail van de gastvrouw Djuna: 'Leden die het boek niet hebben gelezen, zijn ook welkom, maar krijgen wel billenkoek!' Sinds ik hier ben, heb ik bijna alle soorten koek uit de schappen van de AH geprobeerd. Ik verbaasde me al over jodenkoek en lange vingers, maar billenkoek ben ik nog niet tegengekomen. Het moet vast iets met twee bollen naast elkaar zijn.

Tijdens de pauze vraag ik het aan mijn studiegenoot die naast me zit: 'Gerard, wat voor koek is billenkoek? Smaakt het naar meer?'

Hij begint hard te lachen en zegt: 'Vinnie. Billenkoek? Dat is heel andere koek!'

Taal leren gaat met vallen en opstaan, om nog maar eens een uitdrukking te gebruiken. Ik kom dagelijks iets geeks tegen. En vooral in mijn tijd bij Flanor heb ik veel uitdrukkingen geleerd, gelukkig zonder billenkoek.' (p. 43)

Vinnie Ko: *Met hartelijke groente. Nederlands door Koreaanse ogen*. Uitgeverij Podium, Amsterdam 2016.

Lastig eigenlijk, dat je niet alles letterlijk kunt nemen, dat je altijd bedacht moet zijn op beeldspraak. Maar ook makkelijk dat je de taal zo kunt gebruiken. Want als je zegt dat je *bergen huiswerk* hebt, maakt dat toch veel meer indruk dan wanneer je zegt dat je veel huiswerk hebt? Die bergen zijn natuurlijk een vergelijking, zo kun je je de hoeveelheid voorstellen. Wat verschrikkelijk veel. Dat is nog eens wat anders dan een *zee van vrije tijd*. Daar gaat het over in deze lesbrief. Over hoe je beeldende taal kunt gebruiken en hoe die ook misbruikt kan worden.

Opzet van deze lesbrief

- Je zoekt en beoordeelt beeldend taalgebruik (opdracht 1 t/m 5).
- Je ontdekt en beoordeelt metaforen in teksten van drie columnisten (opdracht 6).
- Je kijkt naar je eigen gebruik van metaforen (opdracht 7 en 8).
- Je kijkt kritisch naar het gebruik van metaforen (opdracht 9 en 10).
- Je leest een tekst van Spinvis over metaforen en reageert daarop (opdracht 11 t/m 14).

Niveau

Deze lesbrief kan worden gebruikt in klas 3 vwo en in de bovenbouw van havo en vwo.

We zijn eraan gewend?

Hierna staan vijf citaten uit sportverslagen van het weekend van 21-22 januari. Ze komen allemaal uit *de Volkskrant* van 23 januari 2017.

1 Peterson toucheert de bal alleen, waardoor die van richting verandert en nog beter in de schotbaan van Schöne komt. Die heft zijn rechterbeen om wat boven de bal te komen. Hij hangt wat naar links en haalt zo kort mogelijk na de stuit uit, vol met de wreef.

Het been is daarbij een katapult, of beter nog een hamer. En daar gaat de bal. Tollend van effect, gedrukt, snel en doelgericht. De bal suist richting kruising, nee, precies in de kruising. Doelman Jensen duikt stijlvol, maar hij is kansloos.

2 Heerenveen beschikt over verfijnde stilisten als Sam Larsson en Ghoochannejhad, die soms lijken te biljarten op gras. Hun virtuoze duet in de vijfde minuut illustreert het technische surplus bij Heerenveen. Eerst kapt Larsson met veel gevoel twee tegenstanders uit en precies op tijd bedient hij Ghoochannejhad. Met een al even subtiel stiftje zet de topscorer van Heerenveen de toon voor een bizar duel.

Na rust deelt Ghoochannejhad zelfs twee mokerslagen uit.

3 Toornstra wordt door het elftal geslingerd, maar presteert overal en blijft productief. Zaterdagavond tegen Willem II zowaar eens niet dankzij zijn gevreesde rechtervoet, maar met een volmaakte kopbal. Door de 1-0-zege blijft de voorsprong op achtervolgers Ajax en PSV intact.

4 Het stormde voor de start wel in zijn hoofd. 'Je denkt dan: rustig blijven, maar tegelijkertijd ook: dat kan helemaal niet, rustig blijven. De adrenaline giert door je heen.' Het resulteerde in de tweede tijd (34,98) achter Jan Smeekens (34,85). Een prima resultaat voor Mulder, die ook op de 1.000 meter tweede werd. Hij bezet daarmee de eerste plaats in het tussenklassement.

5 Joling vreesde voor haar kansen. 'Het was spannend. Bij mij ging zes ronden voor het einde het licht uit. Ik dacht dat het een gelopen race was, maar toen merkte ik dat Yvonne aan het doodgaan was. Toen kreeg ik weer meer energie. Ik ben heel blij dat ik me heb terug kunnen vechten.'

Opdracht 1

Noteer uit deze citaten alle woorden of woordgroepen die je zeker niet letterlijk moet nemen. Zet erachter of je deze manier van zeggen gewoon of overdreven vindt.

Citaat	Woord of woordgroep	Gewoon / Overdreven
1		
2		
3		
4		
5		

Opdracht 2

Zoek twee verslagen van wedstrijden van je favoriete sport van het afgelopen weekend. Noteer ook hieruit alle woorden of woordgroepen die je zeker niet letterlijk moet nemen en zet erbij of je die woordkeuze gewoon of overdreven vindt.

Citaat	Woord of woordgroep	Gewoon / Overdreven
1		
2		

De metafoor

Wie beeldend wil schrijven, gebruikt heel vaak een metafoor. Een metafoor is een vergelijking, maar in die vergelijking is het oorspronkelijke woord weggelaten.

Bijvoorbeeld, je wilt zeggen: *Ik heb zoveel vrije tijd, het lijkt wel een zee.* Maar je zegt: *Ik heb een zee van vrije tijd.* En daarmee gebruik je de metafoor *zee*.

Nog een voorbeeld: je wilt zeggen: *Ik was zo moe, ik zag helemaal niks meer, het leek wel of het licht uitging.* Maar je zegt: *Toen ging bij mij het licht uit.* Dat is dus de metafoor: *ging het licht uit*.

Opdracht 3

Vinnie Ko (uit de inleiding) begreep soms niet waarom wij iets zeggen zoals we dat nou eenmaal zeggen. In welk geval was er duidelijk sprake van een metafoor die hij niet begreep? Geef een korte uitleg.

Opdracht 4

Waarschijnlijk is het jezelf ook weleens overkomen: je begreep niet dat er sprake was van een metafoor en nam een uitspraak letterlijk. Met lachwekkende of misschien ook wel pijnlijke gevolgen.

Beschrijf die situatie in een korte anekdote.

Opdracht 5

Vorm een groepje van vier personen. Lees elkaar de anekdotes voor en controleer bij elkaar of er echt wel sprake was van een letterlijk begrepen metafoor.

Een paar columnisten

Opdracht 6

Schrijvers gebruiken natuurlijk vaak metaforen: je kunt zonder veel uit te hoeven leggen iets toch heel duidelijk maken.

Lees de volgende citaten en voer de bijbehorende opdrachten uit.

Tekst 1

Ik vind het verheugend dat mannen tegenwoordig zoveel bijdragen aan het ouderschap. Mijn eigen vader was in mijn jeugd zo'n ontoegankelijke vesting dat ik tot op de dag van vandaag probeer zijn goedkeuring te verdienen en de man is al tien jaar dood. Ik ben trouwens niet de enige, bijna alle vaders van mijn leeftijdgenoten hebben diepe kraters geslagen in het zelfvertrouwen van hun kinderen door nooit naar ze om te kijken.

Yvonne Kroonenberg: *Zij houdt van hem. Hij ook.* Uitgeverij Contact, Amsterdam/Antwerpen, 1993.

- 1 Noteer de twee metaforen.
- 2 Probeer dit stukje te herschrijven zonder metaforen te gebruiken.
- 3 Wat vind je van de metaforen die Yvonne Kroonenberg gebruikte? Zijn ze duidelijk? Ken je andere of betere beelden om hetzelfde uit te drukken?

Tekst 2

Op een dag wandel je nietsvermoedend de Hema in, om in een rechte lijn naar de plek van jouw lievelingsshampoo te lopen. Maar daar staat hij niet. In plaats daarvan is het schap gegijzeld door allemaal andere, onbekende en behoorlijk arrogant uitziende shampooflessen. En als je vervolgens navraag doet, is het achteloze antwoord van een verkoopster: 'De Hema Blondshampoo? Nee hoor, die verkopen we niet meer.' Waarna de hemel donker kleurt, er een bliksemschicht te zien is, haar ogen zich vernauwen en haar stem drie octaven daalt: 'Noooooit meer.'

Renske de Greef: *Vraagstukken.* Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam, 2013.

- 1 Noteer vier metaforen.
- 2 Probeer dit stukje te herschrijven zonder metaforen te gebruiken.
- 3 Wat vind je van de metaforen die Renske de Greef gebruikte? Zijn ze duidelijk? Ken je andere of betere beelden om hetzelfde uit te drukken?

Tekst 3

Zonder koffie heb ik opstartproblemen, maar dat geldt niet voor mijn laptop. Die kan het juist niet met koffie, zoals bleek toen ik er maandagochtend een dampende mok over uitschonk.

Op slag dood. Na de uitvaart kwam de leegte. Ik wist niet dat je een beeldscherm zo intens kunt missen. Wat deden mijn ogen in de tijd dat ik nog geen computer bezat? Naar de overburen gluren. Soms bestudeerde ik door een loep de kartels van een postzegel. En wanneer stond er voor het laatst op een kakelverse werkdag geen pc voor mijn neus?

Peter Buwalda: *Suzy vindt van niet.* Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam, 2014.

- 1 Noteer vijf metaforen.
- 2 Probeer dit stukje te herschrijven zonder metaforen te gebruiken.
- 3 Wat vind je van de metaforen die Peter Buwalda gebruikte? Zijn ze duidelijk? Ken je andere of betere beelden om hetzelfde uit te drukken?

Opdracht 10

Vorm een groepje van vier personen. Vergelijk jullie uitwerkingen van opdracht 9. Probeer het samen eens te worden over de indeling. Corrigeer waar dat nodig is, vul aan waar dat mogelijk is.

Een tekst

In het boek *Waar verzet jij je tegen?* geven toonaangevende wetenschappers, ondernemers en kunstenaars antwoord op de vraag van Anton Corbijn: 'Waar verzet jij je tegen?' Wat je ook bent – dichter, ondernemer of theoretisch fysicus: iedereen heeft te maken met ideeën, theorieën, methoden of processen waar hij zich niet bij neer wil leggen. Zo vindt Spinvis (Erik de Jong, componist, tekstdichter en theatermaker) dat beeldspraak manipuleert en misleidt.

De bijdrage van Spinvis verscheen ook in *NRC Handelsblad* van 18 januari 2017.

Stop de beeldspraak!

1 Beeldspraak. Beeldspraak is gevaarlijk. Beeldspraak versimpelt. Beeldspraak manipuleert en misleidt. We zien onszelf door de vervormende lens van beeldspraak. (Kijk, daar gaan we al, er is geen lens!) Ons oog is geen camera. Ons geheugen is geen boekenkast. Kanker is geen strijd die je kunt winnen of verliezen. Je kunt verdriet en rouw helemaal niet verwerken. Een lichaamscel is geen fabriekje. Ons gemoed is geen ketel die stoom af kan blazen.

2 Niet alleen ons zelfbeeld, ook onze perceptie en duiding van de wereld om ons heen worden vertroebeld door beeldspraak. Metaforen en modellen worden gebruikt om te verhelen dat we de werkelijkheid niet begrijpen. Een werkelijkheid die zo veel complexer, weerbarstiger, rijker, onvoorstelbaarder, onbegrijpelijker, poëtischer en mooier is dan beeldspraak ons wil laten geloven.

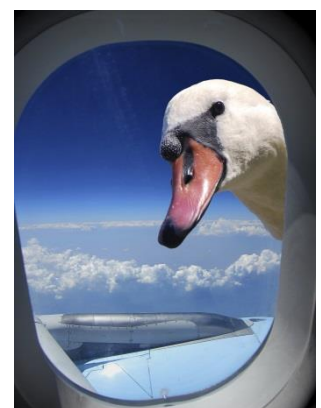
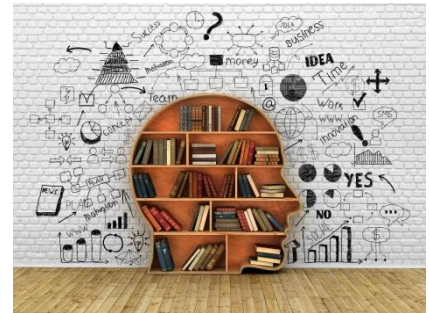
3 Beeldspraak versimpelt niet alleen, ze misleidt ook. Taal stuurt het denken. Beeldspraak bepaalt onze veronderstelling van hoe de werkelijkheid is: 'een tsunami van vluchtelingen'. (Een tsunami eist vele mensenlevens, is niet te stoppen en vernietigt alles wat op zijn pad komt.)

4 Een wetenschappelijk model, de schematische weergave van de werkelijkheid, kan zo overtuigend en dwingend zijn dat belangrijke onderzoeksresultaten genegeerd worden als die niet in het model passen. Op dezelfde manier kijken we door het nauwe kokertje van de metafoor naar de wereld om ons heen.

5 Reclame en politieke propaganda maken graag gebruik van beeldmetaforen (vliegtuig/zwaan, olie/vervuiling) om ons bepaalde gevoelens te laten associëren met hun product of doelstelling. Soms weerzinwekkend (Joden/ratten), soms bespottelijk (vrouw in bikini/auto).

6 'Eén foto zegt meer dan duizend woorden'? Nee, een beeld zegt niets. Het symboliseert en vat samen, kan dat soms ook heel sterk doen, maar het geeft geen betekenis. Dat doen de duizend woorden in ons hoofd. Taal is alles. Kunnen we zonder beeldspraak? Zonder metaforen? Deze tekst zelf staat er vol mee. Ons denken is sterk metaforisch. Warm is goed. Koud is slecht. Hoog is beter dan laag. Wit beter dan zwart.

7 Ik verzet me tegen het vervangen van de prachtige werkelijkheid door gemakzuchtige, kortzichtige en onbetrouwbare beeldspraak. Stop de beeldspraak nu het nog kan. Metaforen verspreiden zich als de pest over het land van het vrije denken!

Naar: Spinvis, in *NRC Handelsblad*, 18 januari 2017.

Opdracht 11

In de eerste alinea poneert Spinvis vier stellingen over beeldspraak. Later geeft hij voorbeelden. Vul die in, en geef ook steeds een eigen voorbeeld.

Stelling	Voorbeeld Spinvis	Eigen voorbeeld
beeldspraak is gevaarlijk		
beeldspraak versimpelt		
beeldspraak manipuleert		
beeldspraak misleidt		

Opdracht 12

In de vierde alinea vergelijkt Spinvis het gebruik van metaforen met het gebruik van modellen in de wetenschap.

- 1 Wat is de functie van zo'n model?
- 2 Wat is volgens Spinvis het gevaar van een perfect model?
- 3 Welke overeenkomst ziet hij met de metafoor?
- 4 Om zijn bezwaar duidelijk te maken, gebruikt hij een metafoor. Welke?
- 5 Omdat hij zelf als verduidelijking een metafoor gebruikt, zou je als lezer kunnen tegenwerpen: Zie je wel, we kunnen niet zonder modellen en we kunnen niet zonder metaforen.
  - a Ben jij het met die tegenwerping eens?
  - b Wat zou de reactie van Spinvis op die tegenwerping kunnen zijn?
- 6 Ook tegen beeldmetaforen heeft Spinvis bezwaren. Welke?
- 7 Een beeld zegt niets, stelt Spinvis (alinea 6), maar heeft wel een functie.
  - a Welke functie heeft het beeld volgens Spinvis?
  - b Klopt dat? Herinner jij je nieuwsfoto's die grote indruk maakten? Beschrijf er een.
  - c Toch heeft die foto geen betekenis, zegt Spinvis. Ben je dat met hem eens? Geef een korte uitleg.
- 8 We kunnen niet zonder metaforen, zegt Spinvis. Toch verzet hij zich tegen het gebruik ervan. Wat is de kern van zijn bezwaar tegen het gebruik van metaforen?
- 9 Als je goed naar zijn voorbeelden kijkt, zie je dat Spinvis vooral bezwaren heeft tegen het gebruik van metaforen op twee terreinen.
  - a Welke twee zijn dat?
  - b Waarom gelden juist hier zijn vier stellingen uit de eerste alinea?
  - c Ben je het met Spinvis eens? Geef een korte toelichting, met een voorbeeld, bij je antwoord.

Opdracht 13

Spinvis zegt positieve, maar ook negatieve dingen over metaforen.

Vat zijn standpunt samen in maximaal 40 woorden. Zorg ervoor dat beide kanten duidelijk zijn.

Opdracht 14

Een paar dagen na de publicatie van dit stuk vroeg een vrouw zich in een ingezonden stuk af: Hoe is het mogelijk dat iemand die '*Dagen van gras, dagen van stro*', kan schrijven, tegen beeldspraak is? (*NRC Handelsblad*, 20 januari 2017).

Schrijf een antwoord, in de vorm van een ingezonden stuk of in de vorm van een persoonlijke brief, aan deze lezer.

Misschien moet je daarvoor eerst de tekst van *Dagen van gras, dagen van stro* lezen of beluisteren, bijvoorbeeld op YouTube.